

УДК 32:291.13

Момоток Олена Тимофіївна,
спеціаліст відділу зв'язків з громадськістю Національного університету "Острозька академія"

ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОГО МІФУ

Політичний міф є важливим елементом конструювання сучасної політичної дійсності. Його ірраціональність та емоційність впливають на глибинні структури колективного несвідомого. Обов'язкова присутність героя (чи антигероя) робить міф реальним, життєвим.

Ключові слова: політичний міф, міфологічний простір, політичні компанії, міфологічний герой.

Политический миф есть важным элементом конструирования современной политической действительности. Его иррациональность, эмоциональность оказывают большое влияние на структуры глубинного коллективного бессознательного. Обязательное присутствие героя или антигероя делает миф реальным, жизненным.

Ключевые слова: политический миф, мифологическое пространство, политические компании, мифологический герой.

Paper deals with the political myth that plays significant role and which is used for creation of modern political reality. Myth is irrational and emotional. These features have a greater influence on collective unconscious structures. Obligatory hero or antihero presents in myth. That's why myth is real, alive.

Key words: political myth, mythological space, company policy, mythological hero.

Підтасовка реальних подій, підфарбовування їх під міфологічні схеми є дуже популярним сценарієм розвитку політичного життя. Адже тоді у громадян складається враження, що вони уже знайомі з цією ситуацією, переживали її раніше, а, отже, знають, де шукати вихід. Викривлене сприйняття дійсності уможливило створення потрібних сценаріїв розвитку подій.

Політичний міф – це міф, що використовується для реаліза-

ції політичних цілей: боротьби за владу, легітимізації влади, здійснення політичного панування. Політичні міфи, що використовуються як інструментарій для політичної боротьби, мають величезний вплив на суспільство. Політичну міфологію можна назвати прикладною міфологією, оскільки за будь-яким політичним міфом завжди приховані матеріальні інтереси певних груп та осіб.

Своє дослідження політичної міфології ми розпочнемо з виявлення спільного та відмінного між міфом політичним та міфом архаїчним. Адже часто політичний міф вважають чимось таким, що вже відбулося, має сталу форму і таке, що не потребує нових ідей.

Архаїчний міф характеризується неподільністю суб'єкта і об'єкта, образу і ідеї, конкретного і абстрактного, використанням особливих логічних засобів, а політичний міф тісно пов'язаний з раціональним знанням. Архаїчна міфологія є переважно космологічною моделлю, політична міфологія – соціальною моделлю. Разом з тим, політичний міф є основною формою сучасного міфу. Казка сприймається сучасною людиною як чисте іноскання (і перестає бути міфом), а політичний міф спирається на віру в реальність, що стоїть за ним. Реальність міфу для архаїчної свідомості абсолютна і не піддається жодному сумніву з боку його носія. Політичний міф також пізнається як реальність, але з меншою впевненістю та глибиною, ніж міф архаїчний. Політичний міф є чіткою вигадкою, навіть, якщо здається, що він створений реальністю. Так чи інакше, політичний міф ким-небудь створений, і лише потім сприйнятий – спочатку як можлива реальність, потім як реальність очевидна.

Політичний міф – це особливий міф, що зберігає в колективній пам'яті народу його соціальний досвід, імперативи духовно-морального виміру політичних процесів.

Політичний міф має таку структуру:

- архетип певної реальної ситуації, що пов'язана із прийняттям норм соціального регулювання та примусу (якщо...то...);
- зміст конкретного досвіду, що отриманий емпірично в ситуаціях, які об'єднані цим архетипом;
- система образів, іноскань, функціональна символіка яких співвідносить “бажане” з “належним”, тобто з архетипом, що склався [1].

Логіка політичного міфу полягає в тому, щоб визначений наслідковий зв'язок перенести у сферу міфічних образів, де можна відшукати новий причинний зв'язок, і потім перенести його в політичну реальність. Політичний міф таким чином містить у

собі своєрідну пошукову логіку, яка діє в умовах неповноти вихідних даних.

Будь-який міф як архаїчний, так і політичний може бути трансформований так, щоб відбувалося відновлення раціонального рівня суспільної та індивідуальної свідомості, що пізнає нову реальність, яка спочатку викликала світоглядну кризу і потребу в міфах. Ця трансформація і є перетворення, диво, що здійснюється у соціальному просторі.

У деяких дослідників є стійке переконання, що міф в політиці – щось до кінця архетипове, а тому непорушне, непридатне до маніпуляції, а значить – позбавлене якостей інструменту. З цієї точки зору, ми можемо тільки спостерігати, як невіддільні нам міфи на нас впливають, і пояснювати об'єктивні процеси, вивчаючи, як ці міфи підминають нашу волю.

За походженням політичний міф є протилежним міфу архаїчному. Проте це лише на перший погляд, оскільки вся “антиміфічна” сторона політичного міфу прихована міфотворцем і для міфокористувача не існує. Хоча і в архаїчному міфі міфотворця можна вважати забутих, загублених чи пасивних з моменту народження міфу, як соціально значимого явища [1].

Особливістю політичного міфу є те, що він завжди претендує на те, щоб стати реальністю. У цьому зацікавлені ті, хто цей міф експлуатує. Спроби підмінити реальність часто закінчувалися трагічно. Проте без них не було б історії. Гюстав Лебон писав: “Усі наші художні, соціальні, або політичні поняття обов'язково мають на собі відбиток ілюзій. Інколи людство руйнує ці ілюзії ціною неймовірних переворотів. Без цих ілюзій йому не вдалося б вийти із стану примітивного варварства, і без них він би скоро повернувся до попереднього стану. Все це порожні тіні, дочки наших мрій, але вони змусили створити народи все те, що тепер складає славу мистецтва і величності нашої цивілізації. Головним фактором еволюції народів ніколи не була істина, а лише помилки”. Ілюзії про які пише Лебон, це і є політичні міфи – істинні “локомотиви” прогресу [2, с. 230-231].

Політичні міфи можна поділити на дві основні групи. Перша група – технологічні міфи, що створюються для вирішення нагальних політичних задач. Наприклад, коли в СРСР відбувся процес суверенізації республік, демократи для того, щоб виправдати незалежність Росії, створили міф про те, що Росія “кормить” союзні республіки, тому погано живе.

Прикладів таких одноденних міфів безліч. Життя таких міфів коротке, оскільки вони ґрунтуються на кон'юктурних змінах у

масовій свідомості, емоційних поривах, при цьому не торкаються глибинних пластів підсвідомості. З технологічними міфами можна ефективно боротися розкриваючи їх на раціональному рівні, створюючи контрміфи тощо [5].

Існують міфи другої групи, які можна назвати “вічними”. Вони побудовані на архетипах, і їх практично неможливо знищити. Оскільки вони глибоко вкорінені в менталітеті нації. Їх можна актуалізувати, тобто викликати до життя, або загнати назад у глибини підсвідомості, поставивши сильну перегородку. Наприклад, Гітлер активно використовував у своїй пропаганді давньонімецькі архетипи. Після поразки Німеччини, німці загнали “бісів” до підсвідомості, поставивши “заслінку” у вигляді почуття провини, яка й до сьогодні утримує їх від можливого реваншу. Свої амбіції Німеччина реалізує тепер в економіці. Міф про домінування німців було замасковано у політкоректний одяг, проте, він нікуди не зник. “Мерседеси” та “БМВ” завойовують світ активніше, ніж “тигри” та “пантери”. Сила “вічних” міфів в тому, що вони здатні повертатися до життя в іншому вигляді [5].

Конструкція міфу має низку універсальних рис, що дозволяють політтехнологам конструювати штучні технологічні міфи. Проте, справа не лише в конструкції міфу. Технологічний міф є псевдоміфом, оскільки він не спирається на архетипи. Адже саме архетипи здійснюють енергетичну підтримку міфу. У кожного народу є свої архетипні особливості, адже архетипи сформувалися на початку його історії. Після створення вони супроводжують народ впродовж усього історичного шляху. Тому політику, щоб стати міфологічним персонажем потрібно не просто створити конструкцію, а “вписатися” в якийсь національний, “вічний” міф.

Серед “вічних” міфів особливе місце займають національні міфи. Саме вони складають “душу нації”. Національна самосвідомість формується на основі міфів і є невіддільною від них. На думку Г. Почепцова, “всі яскраві, з точки зору нації, події наскрізь міфологічні”. Точніше, історичні події стають значимими для потомків лише тоді, коли вони вписані в структуру національного міфу. В цьому значенні – історія нації – це міф, створений нею про саму себе. Історичні події є лише будівельним матеріалом для міфу нації [5].

Міфологічність сприйняття дійсності, що притаманна “сучасній людині”, робить міф ефективним політичним знаряддям. Перерахуємо характеристики міфу, які дозволяють зрозуміти деякі механізми його впливу на масову свідомість.

У міфі світ зрозумілий та повністю досліджений. Це найваж-

ливіша характеристика міфу. Він розставляє все на свої місця. У міфі завжди є питання: “Що таке добре та що таке погане?” Оскільки оточуючий світ у міфі досліджений та зрозумілий, він не лякає людину. Завдяки міфу людина знаходить відчуття гармонії, єдності з природою. Міф оберігає людину від безпосереднього зіткнення з суворою реальністю [5].

У наш час правлячі еліти підкидають “іграшки-міфи” масам, щоб відволікти їхню увагу від інших проблем. Міф, позбавляючи людей від страху перед реальністю, є свого роду знеболюючим, наркозом, що вводиться суспільству в момент великих потрясінь і травм. Як відчуття загальної тривоги переростає за допустимий поріг, то виникає потреба в героєві, який одним махом розв’яже всі проблеми.

Стрижень міфу – дія. З цього приводу Кассирер пише: “Світ міфу – драматичний світ: світ дій, зусиль, сил, що борються. Міф не система догматичних вірувань: він складається не лише з образів та уявлень, а більшою мірою з дій. Життєвий принцип міфу – це принцип не статичний, а динамічний, і описати його можна лише за допомогою термінів дії”. Міфологічний герой завжди в дії. Він може терпіти випадкові невдачі і труднощі, але він завжди діє, завжди бореться [5].

Поки жива віра, живе і міф. Тому міф завжди несе в собі релігійне начало. Віра передбачає придушення критичного мислення. Релігія починається там, де починається заповідь “Не сумнівайся!”. Віра абсолютна. На можна вірити наполовину. Тому, допоки людина вірить у свого героя, вона ототожнює міф та реальність, реального політика та героїчний образ. Відповідно і поведінка людини захоплена міфом стає програмованою та передбачуваною. Зусилля міфотворців спрямовані на конструювання фальшивої реальності і підтримання віри в міф [5].

Закон метаморфози міфу. Ернест Кассирер вважав, що в світі “жодних специфічних відмінностей між різними сферами життя, жодних постійних стійких форм не існує. Раптова метаморфоза може перетворити кожен річ в будь-яку іншу”. Ця пластичність міфу дає політику свободу для маневрів. Герой міфу не має перепон, будь-який об’єкт дійсності може бути наділений надприродними характеристиками. За словами Р. Барта “міф не визначається ні зі своїм предметом, ні зі своїм матеріалом. Оскільки будь-який матеріал можна випадково наділити значенням”. У міфі немає застиглих форм, дійсність динамічна, метафорична. Звичайне і надприродне в міфі нероздільні. Між ними немає жодного протиріччя. Тому міф легко переходить зі свого вищого

рівня на будь-які прості ситуації. І, навпаки, з нижчого рівня міф дозволяє піднятися до вищих сфер [4, с.152].

Міф створює відчуття сакральності влади та її носіїв. Будь-яка дія або слово міфічного героя здобувають значення символу чи знаку. Міф дозволяє політикам перевертати світ не роблячи нічого, поки вони зберігають маску героїв.

Міф оперує образами. Це забезпечує йому запам'ятовуваність, впізнаваність, цілісність. У той самий час, будь-який образ передбачає відмінність в тлумаченні його деталей, що дозволяє міфу обростати багаточисельними деталями, варіантами. Людина може “обжити” міф, який вона полюбила, додавши в нього барв з палітри власної уяви. Таким чином, міф перетворюється в продукт колективної творчості багатьох людей і при цьому зберігає свою початково задану структуру й смислове навантаження. Ось чому, для сучасного політтехнолога міф – це безцінне джерело для маніпуляцій масовою свідомістю. Достатньо задати певну матрицю, а деталі люди домислять самі. Міф створює ілюзію співучасті з подіями, що відбуваються.

Міф має ірраціональне коріння. Середовищем його існування є людські емоції та почуття. Саме вони живлять міф. У міфології зашифровані переживання та досвід народу, що його створив. Архетипи колективного несвідомого кочують з однієї епохи в іншу. Це робить міф вічним супутником людства.

Без емоцій не буде співпереживання з героєм, ідентифікації себе з ним. А це є обов'язковою умовою ефективного політичного міфу. Тому міф завжди має власну драматургію. Він захоплюючий, динамічний, образний. У його основі, як звичайно, лежить страх, позбутися від якого можна лише за допомогою героя.

Драматургія міфу проста і доступна всім. Міф дозволяє з'єднати в одне різні події, створюючи відчуття цілісності, осмисленості. Оскільки сюжет завжди можна придумати, то для політтехнологів тут відкривається безкрайній творчий простір [5].

У міфі час циклічний. Міфологічний час існує в межах циклу “минуле – теперішнє – майбутнє”. Міф допомагає “зупинити” теперішнє. Міфологізація опирається на точки уповільнення дійсності. Це минуле або майбутнє. Така “зупинка ситуації” слугує опорою для інтерпретації постійно змінної дійсності. При цьому сповільнення робиться штучно, лише так можна зупинити ситуацію для її обробки в межах міфу [4, с. 164].

У центрі міфологічного сюжету герої і його головний ворог. Винятковий статус героя надає усім подіям міфологічного простору надприродного змісту. Долаючи труднощі, герой прямує до

поставленої мети. При цьому, чим сильніший ворог, тим цінніша перемога, яку отримав герой. Трапляється так, що антигерой підтягує героя до необхідного рівня.

У політичній міфології в ролі героїв виступають політики. Власне політичний міф для того і потрібен, щоб створити з політика героя, включити його в героїчний контекст [5].

Незавершеність. По суті справи, в політичній реальності неможливо відшукати абсолютно оформленого політичного міфу. Він весь час знаходиться в стані добудови, проходячи декілька стадій свого розвитку: через ідентифікацію по загальному переживанню, якийсь прикордонний психологічний стан, потім, через символізування (тобто його спрощення, структуризація, уявна прив'язка до якихось символів) міф приходять до ритуалізації – операції, комбінування символів.

В ньому значно менше символіки і ритуалів, і значно більше тексту. Оформлення політичного міфу полягає в знаходженні образів і символів, що дозволяють вдихнути життя в кризовий соціум через створення нових мовних (текстових) культурних кодів. У розвиненому стані сучасний політичний міф складається масивом культурних текстів.

На найважливіші соціальні функції міфів у політичному вираженні вказує Юрій Шайгородський. На думку вченого, політичний міф створює колективну ідентичність з членів суспільства. Завдяки цьому соціум як спільнота одержує свою безперервність (тотожність, гомогенність). Крім того, політичний міф як компонент політичної свідомості створює почуття прихильності членів до певного соціуму. Ю. Шайгородський пише, що політичні міфи певною мірою формують політичну свідомість, впливають на мислення й дії людей, мобілізують; вони “конструюють політичні реалії також й у тому розумінні, що карбують схильність індивідів до дії, тобто поступово виключають певні альтернативи зі спектра можливих реакцій. Таким чином, міф формує не тільки сприйняття, але й, що більше важливо, спрямовує в певне русло емоційні енергії, найчастіше переборюючи наявні моральні й цивілізаційні бар’єри” [6].

Найважливішою функцією політичного міфу є легітимізація владних інститутів та носіїв верховної влади в державі. Міф є основою легітимної влади і її стажем одночасно. Тому замах на основні політичні міфи тієї чи іншої держави є замахом на основні легітимності цієї держави.

Будь-який політичний міф має свою тривалість життя і іноді вмирає без стороннього втручання. Важливо, щоб один міф вчас-

но змінював інший. Тоді криза світогляду не спричинятиме за собою кризу матеріальну – виробничу і політичну.

Політика, мабуть, повинна бути спрямована на те, щоб міфи певним осмисленим чином контролювалися. Перед політиками постає завдання управління процесом актуалізації, розморожування різноманітних міфів, додання їм певного напрямку з метою отримання продуктивних наслідків і позбавлення від “цивілізованої” брехні.

Література

1. Кольев А. Н. Политическая мифология [Електронний ресурс] / А. Н. Кольев // Режим доступа : [www.savelev.ru / book/?ch=368](http://www.savelev.ru/book/?ch=368). – Заголовок з екрана.

2. Лисовский С. Ф. Политическая реклама [Текст] / С. Ф. Лисовский. – М., 2001.

3. Лупаций В. Політичні міфи та їх творці [Електронний ресурс] / В. Лупаций // Хрещатик – 2008. – № 35. – Режим доступу : [http://smi.liga.net /articles/IT081047.html](http://smi.liga.net/articles/IT081047.html). – Заголовок з екрана.

4. Прикладная политология [Текст] : учеб. пособ. для ВУЗов / Под ред. Ю. С. Коноплина, А. А. Чемшита, А. С. Каневского. – М., 1998. – 171 с.

5. Что такое политические мифы [Електронний ресурс] // Режим доступа : [www.k2kapital.com/training/polit/ detail.php?ID=443692](http://www.k2kapital.com/training/polit/detail.php?ID=443692). – Заголовок з екрана.

6. Шестов Н. И. Политический миф теперь и прежде / Н. И. Шестов. – М. : ОЛМАПРЕС, 2005. – 414 с. – (Золотая коллекция).